

.....

Karl Ulrich Mayer

Utószó

Az életpályákról és életrajzokról készített mai német szociológiai tanulmányok legalább annyi vitát váltottak ki és legalább annyi ellentmondást vetettek fel, mint a témakörrel kapcsolatos szokványos állásfoglalások és az ezeket alátámasztó empirikus adatok. Amint az itt publikált írások érzékeltetik, Martin Kohli és jómagam igen nagymértékben eltérő nézeteket és felfogásokat képviselünk. Egyes elemzők véleménye szerint a kétféle megközelítésről folytatott viták egyfajta zsákutcába torkolltak (Wohlraab—Saar, 1992). Az alább következő megjegyzésekben arra törekszem, hogy az Olvasót hozzásegítsem annak jobb megértéséhez, miként alakultak ki e különbségek, milyen a helyzet jelenleg, és a jövőben milyen fejlődési iránnyal lehet számolni.

Először is: mindkét tradíció — az életrajzkutatás és az életpályakutatás — nemcsak kettőnk, hanem sokkal több ember ügye, noha indokolt lehet minket az egyes táborok aktív harcosainak és szervezőinek tartani. Martin Kohli kezdeményezte és hosszú ideig vezette a Német Szociológiai Társaság roppant aktív életrajzi szekcióját, magam pedig sok fiatal kollégával működöm együtt a Német Élettörténetkutató Csoportban. A jó néhány életrajzkutató közül kiemelhetjük Hanns-Georg Brosét, Monika Wahlraab-Saart, Bruno Hildebrandot, Heinz Budét, Peter Alheitet, Erika Hoerninget, Wolfram Fischert és Werner Fusch. E csoporthoz közel áll a Walter Heintz irányította brémai kutatócsoport. Az életpályakutatók között ott találjuk Walter Müllert, Hans-Peter Blossfeldet, Heiner Meulemann, Andreas Diekmann, Johannes Bruedert, Johannes Huikinket, Erika Brücknert és Michael Wagnert. Mindkét csoportnak megvannak a maga nemzetközi kapcsolatai és külföldi munkatársai, mint például Daniel Bertaux és Paul Thompson az életrajzkutatók, és Aage és Annemette Sorensen, David Featherman, Sy Spilerman és életpályakutató tábor számára. És mindkét csoport sokat köszönhet Matilda Rileynek, Glen Eldernek, Tamara Harevennek, John Meyernek és sok más személynek, köztük természetesen a magyar születésű Karl Mannheimnek.

.....

E két különböző megközelítést a német szociológián belüli mély metodológiai megosztottság fényében kell értelmeznünk; a választóvonal az oksági összefüggésekre nagyobb hangsúlyt fordító, magyarázó, kvantitatív jellegű "pozitivizmus" és a magyarázó erejű "megértésre" (Verstehen) alapozó, kvalitatívcentrikus megközelítések között húzódik. Ebben az értelemben csak a különböző kiindulási pontok voltak eltérőek. Míg Kohli a szimbolikus-interakcionista szemléletmód megújulásának a harcosa volt a hatvanas években, figyelmét az egyéni társadalmi cselekvésekre és a szubjektivitásra összpontosítva én magam a foglalkozási struktúrák és a generációk közötti mobilitás strukturális-kvantitatív kutatásával kezdtem, és ezt egy évtizeden át folytattam. Az életrajzkutatók számára a választásra épülő módszer a legfontosabb, mert az olyan magyarázatcentrikus módszerek, mint a narratív interjúk és az életrajzok egymással szoros kapcsolatban állnak. Számomra az életpályatanulmányok a társadalmi mobilitás és a státus-teljesítmény vizsgálata után a következő logikus lépést jelentették annak érdekében, hogy a társadalmi egyenlőtlenségeket kialakító folyamatokat és mechanizmusokat kevésbé absztrakt módon, dinamikusabban szemlélhessük.

Bár attól fogva, hogy a hetvenes években elkezdtük a magunk kutatásait, osztoztunk a történelmileg konkrétabb analízise és a társadalom differenciáltabb modelljei iránti elkötelezettségben; a két kutatási program a végső céljaikat tekintve meglehetősen élesen eltér. Amíg ugyanis Kohli az életrajzok kulturális sémáinak, mint a társadalmi integráció egy olyan alternatív útját, ("Vergesellschaftung") jelentőségét hangsúlyozza, amely tendenciájában egyre jelentősebbé válik a társadalmi osztályokkal és az osztálytudattal szemben, az én saját érdeklődésem fő területe azért összpontosult az életpályakutatásra, mert így jobban meg lehet érteni és jobban meg lehet magyarázni az osztálystruktúráknak mint dinamikus egészeknek a keletkezését (Mayer—Caroll, 1987; Mayer—Blossfeld, 1990). Amíg Kohli érdeklődése kezdetben az "én" szerkezetére és szubjektív megnyilvánulásaira összpontosult, addig én főként az egyéni életpályák intézményi szabályozottságának a feltárására törekedtem.

Ebben az értelemben a két megközelítési módnak egymást kiegészítő erényei, gyengeségei és elméleti előítéletei vannak azzal kapcsolatban, hogy milyen viszonylagos jelentősége van az öntudatos egyéni cselekvésnek a társadalmi-demográfiai folyamatok nagy befolyású intézményeivel és nem szándékolt hatásaival szemben. Mind az elméleti vonzódások, mind pedig a metodológiai a priori álláspontok következtében hajlamosak vagyunk arra, hogy eltérő következtetésekre jussunk az egyéni cselekvés mozgásterét, valamint az intézményi rendszerek merevségét és tehetetlenségét illetően.

A makroszociológiai elmélet területén Kohli kiegészítést keresett minőségi empirikus adataihoz a nyugdíjba vonuló munkások szubjektív megnyilvánulásával kapcsolatban és ezt (valószínűleg öntudatlanul) abban a háromrészes életpályaelemzésben találta meg, amely a gazdaság domináns strukturális pozíciójának neomarxista téziséből vezetődött le. Ezzel szemben én először a strukturális differenciálódás elméletéből (Mayer—Müller, 1986) indultam ki, és ezt követően fordultam a jóléti állammak az életpályákra gyakorolt hatásáról. Empirikus kutatásaink során mellelleg mindketten először a szakmai pályafutások alakulására koncentráltunk — bár az ellenkező végpontokra helyezve a hangsúlyt —, és később fordultunk a család és a nők jóval összetettebb életpályái felé (Burkhardt—Kohli, 1992; Mayer—Allmendinger—Huinink, 1991; Huinink—Mayer, 1992).

.....

Egy bő évtizednyi kutatás után az alapvető metodológiai különbségek továbbra is fennállnak, de — némiképp ellentétben az itt bemutatott írásokkal — az egyes paradigmák meggyőzésre irányuló és didaktikus aspektusai sokat vesztek jelentőségükből az empirikus kérdések megoldásának és a folyamatos társadalmi változások leginkább megfelelő értelmezésének javára. Számos hasonlóság és hasznos kiegészítő vonás egész sora vált nyilvánvalóvá. Kohli például kvalitatívcentrikus esettanulmányait népszámlálási adatokra alapozott másodlagos elemzésekkel és egyéb felmérésekkel egészítette ki. Legújabb művében, amelyt a korai nyugdíjba vonulásról készített, számos tényező árnyalt elemzését adja: a munkásokét, az államét és a munkaadókét (Kohli és mások, 1992). Hasonlóképpen a mi elemzéseink is a széles körű strukturális vizsgálatokból az individuális szereplők, az intézményi kényszerek, az életpályákban megnyilvánuló kényszerhelyzetek, a kohorsz-folyamatok, valamint a makrogazdasági és makrotársadalmi változások kapcsolatának jóval bonyolultabb elemzése irányában haladtak (Huinink—Mayer, 1992). Megkezdjük az élettörténetadataink felhasználását arra, hogy végig kövessük az egyéni életpályák alakulását is (Grundmann, 1992). Én még mindig határozottan megvédéném az országos méretekben reprezentatívnak tekinthető életpályavizsgálatok indokoltságát a többszörös kohorszok tekintetében, de az is világos, hogy a helyi szintekről, az ipari szektorról vagy a cégek szintjéről készített tanulmányok úgy, ahogy azokat Kohli és munkatársai készítették, szintén nélkülözhetetlenek.

Végezetül megállapíthatjuk: a figyelem összpontosítása a standardizált eljárásokra és az olyan kvantitatív adatelemzésekre, mint amilyeneket a Német Élettörténetkutató Csoport munkái példáznak, szerintem mindig is inkább az erőforrások korlátozottságának és a véges kompetenciáknak volt a következménye, mint sem egy makacs metodológiai meggyőződésnek. Tökéletesen világos, hogy az, amit a jövőben tennünk kellene, az a kvalitatívcentrikus és kvantitatívcentrikus módszereknek egy és ugyanazon vizsgálatban való összekapcsolása.

Berlin, 1992. szeptember